

В. Л. Скуратівський

Мистецтво

МИСТЕЦТВО – знаково-семіотична галузь людської культури, покликана в усіх своїх проявах і повідомленнях поєднувати відтворену в них конкретність світу з тими чи іншими його узагальненими сенсами; сфера людської діяльності, що виявляється у творчій роботі зі створення на основі художніх образів творів з усією сукупністю способів їхнього збереження, поширення, залучення в процес суспільної комунікації. М. присутнє в усіх суспільствах і культурах усіх епох люд. історії, відповідає фундам. естет. потребам людини та є одним зі способів освоєння, пізнання світу. Художня творчість, як і спілкування з М., – символіч. спосіб розширення емоц. і рац. досвіду людини, інтенсифікації її індивідуал. і колектив. пам'яті, приват. і сусп. життя; бере участь у вихованні людини та її соціалізації. У давнину поняття «М.», як і саму діяльність митця, не виокремлювали із заг. комплексу люд. творчості, а ототожнювали з будь-якою добре виконаною побут., ремісн. роботою. Лише пізніше власне художня творчість становитиме цілком самост. галузь культури. У широкому значенні М. – сукупність усіх видів і різновидів худож. творчості разом із літературою; у вузькому – вживають як синонім образотворчого мистецтва. М. поділяють на: просторове (пластичне, образотворче) – графіка, живопис, скульптура, архітектура, фотографія; часове – музика (композитор. М.), літ-ра; просторово-часове – хореографія, актор. М. і засн. на ньому синтет. М. – ораторське мистецтво, театр, кіномистецтво, теле- та відеомистецтво. Іноді виділяють виконав. М. (муз. й актор. гра, вокальне мистецтво, танець), оскільки в них витвір М. та акт його створення поєднано в часі й просторі. М. також класифікують за використаними знаками: образотвор., необразотвор. та змішаними. Зрештою, просторове й часове від архаїки до сучас. цивілізації з її розмаїтими техніками «рухомого зображення» (теле- і відеомистецтво) змішуються або ж дистанціюються одне від одного. Справді, у різних культурах у різні епохи поставала різна їх конфігурація, тому в деяких випадках складно провести класифікац. межу між худож. і нехудож. діяльністю, зокрема в царині декоративно-ужиткового мистецтва, дизайну тощо. Осмисленням першооснов худож. творчості займається естетика; узагальненням конкрет. мист. процесів – теорія та історія видів М. (Див. Мистецтвознавство). У зв'язку з тим, що інституалізація цих наук. дисциплін розпочалася порівняно недавно, варто звернути увагу на розмаїття їхніх тез і положень, часто гранично контраверсійних у різних напрямках. Тому величез. значення набувають літ. рефлексії митців остан. кількох століть щодо худож. практики. Заг. тенденції мист.

розвитку визначаються трьома фундам. чинниками: змінами соціокультур. умов творчості, еволюцією худож. засобів, прогресом і тех. можливостями мист. відображення реальності та худож. комунікації. Перші відомі нині людству мист. артефакти культури налічують приблизно 100 тис. р. Найдавніші матеріал. пам'ятки М. дійшли до нас із доби верх. палеоліту. Первісне М. становило нерозділ. єдність із реліг. культом і матеріал.-предмет. середовищем (одяг, житло тощо). М. розвивалося шляхом перетворення на відносно самост. сферу люд. діяльності. Відбувалася «суверенізація» митця, який поступово виходив за межі суто служб. сусп. ролі цехового ремісника чи придвор. художника. У Новий час він остаточно звільнився від опіки (крім країн із тоталітар. устроєм). Виникнення ринку мист. творів зумовило можливість самостійно обирати, які та як створювати роботи. Ідеол. відображенням цього стали теорії автономії М., «чистого М.», «мистецтва для мистецтва». Проте саме сусп. реальність з її постій. розширенням тех. можливостей мист. діяльності збільшувала залучення, ангажемент митців; у країнах із тоталітар. устроєм це набирало ґротеск. форм «соц. замовлення». Інтенсив. розвиток техніки в 19–20 ст. в індустр. суспільствах зумовив появу нових видів М. (фотографія, кіно, теле- та відеомистецтво, комп'ютер- не), нові способи репродукування й тиражування, форми комунікатив. побутування М. Нові можливості звуко- і відеозапису призвели до того, що унікал. раніше твори виконав. М. (театр. вистава, концерт) стали доступними широкій аудиторії на практично необмеж. час. Модерні трактування порушили традиц. уявлення про особливі риси худож. предметів, співвідношення оригіналу та копії (у відеофільму чи цифр. фотокартки немає оригіналу в традиц. сенсі). М. створює те, чого немає в природі, але символічно відтворює саме її у своїх знаках. Твір М. розглядали як своєрідну картину, зображення, проте не безпосереднє, документальне, а символічне (як натяк), часом фантастичне. Давньогрец. філософ Аристотель вважав, що в основі худож. творчості є мімесис – намагання людини наслідувати природу. «Міметич.» фактор М. від давнини до сучасності очевидний і має широкий діапазон: від підкреслено точного відтворення дійсності (напр., у європ. реалізмі та натуралізмі 19 ст., докум. кіно 20 ст.) до її радикал., за допомогою техніки фантастичного перетворення (у давній міфології, фольклорі, літературі, деяких напрямках кіномистецтва, мультиплікації). У досучас. М. його нормою було метанормальне, фантастичне, за допомогою якого митці Середньовіччя відтворювали не стільки зовн. дійсність, скільки відгомін у ній Божествен. сутності; у добу Відродження прагнули віднайти буттєву рівновагу між реальністю й фантазією. В епоху романтизму митця вважали вільним творцем, який керується влас. худож. волею, вибудовує свою дійсність, незалежну від життєвої емпірики. Реалізм надавав можливість вибудувати модель емпірики, повністю зумовленої індивідуал. худож. волею. Будь-який мист. витвір, володіючи певною чуттєвою конкретністю, разом із тим має й універсал. характер, що і є гол. ознакою худож. образу як осн. буд. матеріалу в М. Худож. образ – особлива знак. «копія» зі світ. (природ. чи люд.) дійсності, що унікал. чином органічно поєднує її фрагмент з універсал. значеннями. Відповід. чином мист. твір у всьому час.-істор. діапазоні худож.

творчості постає насамперед як особливий інформ. процес надзвич. смисл. місткості. М. – комунікація, у якій повідомленням є текст у повному знак.-семіотич. його складі, внаслідок чого це повідомлення набуває інформ. ваги, незрівнянної з усіма ін. семіотич. інструментами культури. Фундам. риса М. – орієнтація на конкретність світу в її зв'язках з утвердженими чи утверджуваними культурою стратегемами останнього – і визначає надзвич. тривкість мист. діяльності в усьому часі й просторі люд. історії. Різні епохи дають і різні форми М., хоча й зберігають його фундам. риси. Так, досучасне М. (від архаїки до Нового часу) обов'язково перепліталось з ін. галузями ідеол. діяльності тогочас. людини – від релігії до правничої сфери, відтворюючи передусім світогляд великих спільнот тих епох. Таке М. позначене ослабленою автор. індивідуальністю або навіть її відсутністю. Історія того М. постає насамперед як його поступова емансипація від згаданих ін. галузей культури й паралельно – від обов'язково надособистого бачення світу, притаман. тій добі. Від часів європ. і цілої серії азій. «ренесансів» М. починає орієнтуватися вже на підкреслено індивідуал., «автор.» погляд на дійсність. Якщо раніше М. відтворювало світогляд, то віднині – сам світ у всій його проблематичності й незавершеності. Відтак гол. семантикою М. стала сама ця дійсність, позбавлена надособистих, колективно-міфол. інтерпретацій. Мист. сукупність Нового часу постала як безнастанне збільшення в ньому, з одного боку, індивідуал. автор. ініціативи (аж до авангардист., а згодом постмодерніст. ексцентрики), а з другого – певних худож. способів до відтворення віднині плінного, принципово незавершеного світ. процесу. М. віддзеркалює і цей процес, і автор. особистість у ньому. Під впливом успіхів новоєвроп. науки активізувалося експерим. М. (активні пошуки нових форм, засобів і прийомів худож. творчості). Витворюючи «власну» реальність, романтики вважали, що відкривають можливість вищого осягнення реальності. У розпалі романтизму до мист. семантики й поетики увійшла велика нар.-колективна «особистість», до якої належить митець. Це надало всім подальшим мист. формам відповід. нац. забарвленості, що у своїй своєрідності особливим чином уточнює як нац. авторство художника, так і характер, типологію відтворюваного ним світу. Саме в часи романтизму почалася полеміка довкола гіпотет. прийдешності М., яка в певних своїх крайнощах (нім. філософ Г. Гегель, філос. лірика рос. поета Є. Баратинського) ставить під сумнів саму можливість такої прийдешності – у зв'язку з бурхливим заг. розвитком люд. семіозису, – особливо в напрямі абстракт. інформації. Проте ці песиміст. прогнози, зважаючи на інтенсивну мист. продуктивність сучасності, не справдилися. Разом із тим М. Нового часу від барок. доби й далі доволі різко диференціювалося на «авторське» й «масове». Ймовірно, цей поділ сучас. мист. праці зумовлений необхідністю відтворення особистіс. багатства новоєвроп. цивілізації та фіксації загалом сталих і доволі елементар. світоглядів великих люд. мас у ній, що з'явилися на істор. обрії наприкінці Нового часу. Реаліст. і натураліст. течії 19–20 ст. намагалися осягнути реальність через видимі явища та події, осмислення фактів. Представники різноманіт. напрямів авангардизму 20 ст. визначали нові межі й можливості М., що призвело до розмивання традиц. уявлення про твори М.,

водночас (як реакція на це) – до появи консервативно-охорон. тенденцій, імітації класич. М. і розширення ринку антикваріату. У 20 ст. М. представлено в широкому діапазоні – від документал. (автор. втручання в матеріал зведено до мінімуму) до абсурду (заперечення пізнаваності світу) та різноманіт. видів фантастики, ігрового М. (пропонує варіанти парадоксал. можливих світів). Упродовж остан. століть відбулося поглиблення та ускладнення відносин М. з ін. видами люд. діяльності, зокрема з наук.-тех. та політико-ідеол. сферами, оскільки співпраця з ними необхідна для збільшення сусп. значення та соц. ефективності М. Проте це може загрожувати свободі худож. творчості. Варто відзначити також загрозливе зростання комерціалізації сучас. М. Орієнтація на великі аудиторії, залучення максимально широких глядач. і слухач. мас не лишає місця для твор. пошуку, тривалої роботи над оригін. виражал. засобами. Різке зростання масового М. (популяр. музики, тривіал. літ-ри, касового кіно) загрожуює кризовою ситуацією в сучас. культурі. Нині М. – ефектив. і складний соц. інститут, у складі якого – митці всіх напрямів і спеціалізацій, різмаїті способи створення мист. творів, різноманітні засоби збереження й донесення їх до публіки (театри, музеї, б-ки, галереї, фестивалі, аукціони, ярмарки, кінопрокат, комерц. концертна діяльність, преса, книготоргівля тощо). Діють також об'єдн. (товариства, клуби) фахівців і любителів М. Системат. підготовку митців здійснюють у навч. закладах різних рівнів та спеціалізацій.

Рекомендована література

1. Історія українського мистецтва: У 6 т. К., 1967–70;
2. Історія української культури: У 5 т. К., 2001–13.

Бібліографічний опис:

Мистецтво / В. Л. Скуратівський // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-64661>

2001-2024 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).